

УДК 373.21.3

DOI 10.31652/2415-7872-2020-61-83-87

ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В
КОНТЕКСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Н. О. Комарівська

orcid.org/0000-0002-9538-4048

І. М. Лапшина

orcid.org/0000-0001-8999-8185

Н. Л. Франчук

Orcid.org/0000-0001-8084-3793

У статті розкрито особливості естетичного виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку під час опрацювання творів художньої літератури. Автори переконані, що естетичне виховання дітей на заняттях художньої літератури та літературного читання в закладах дошкільної освіти та початковій школі буде ефективнішим, якщо враховувати літературознавчі аспекти творів, використовувати різні підходи до аналізу художніх текстів та систему творчих завдань. Визначено, що врахування специфіки літератури як мистецтва слова сприятиме формуванню естетичної культури дітей.

Ключові слова: естетичне виховання, літературна освіта, діти дошкільного віку, молодші школярі, художній твір, аналіз твору, слово, методи, прийоми.

LITERARY EDUCATION OF CHILDREN OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE IN THE
CONTEXT OF AESTHETIC UPBRINGING

N. Komarivska, I. Lapshyna, N. Franchuk

The article reveals the peculiarities of aesthetic upbringing of children of preschool and primary school age in the process of work with pieces of fiction literature. It is determined that literature as the word art satisfies the child's natural need in emotional experiences, creates preconditions for personality expression. In order to succeed in aesthetic upbringing, it is necessary to use the whole set of means that provide literature influence on the child's feelings. Communicative activities should not only comply with the laws of aesthetics, but also be a source of human aesthetic feelings. In pre- and primary schools, it is possible to develop only the initial ideas about the figurative composition of the word, understanding its aesthetic features. For this purpose, while class and extracurricular activities it is appropriate to provide conversations, mini-concerts, creative hours dedicated to the word using. It is proved that the formation of the ability to analyze a piece of work of fiction literature aims at teaching children by special system of techniques to perceive a piece of work of fiction literature as an art, to enrich their emotional-aesthetic experience, to draw attention to the beauty of word creativity. Discovering the world through a language, by means of immersion into the content of new words, with the help of children's experiences and sensations, becoming acquainted with pieces of work of fiction literature, children acquire multifaceted impressions that affect their sense sphere, aesthetic preferences, tastes, needs, and forms aesthetic attitude to environment. It is convinced that the aesthetic upbringing of primary school students at the lessons of fiction literature and literary reading in pre- and primary schools will be more effective if literary aspects of pieces of work are taken into consideration, and different approaches to the analysis of literary texts and the system of creative tasks are provided. Thus, taking into account the specifics of fiction literature as a word art will contribute to the formation of aesthetic culture of children.

Keywords: aesthetic upbringing, literary education, preschool children, primary school students, artwork, analysis of the work, word, methods, techniques.

На сучасному етапі розвитку освіти відбувається пошук шляхів переорієнтації навчально-виховного процесу на розвиток творчої особистості дитини, реалізацію принципів гуманітаризації та гуманізації освіти. У цьому процесі важливого значення набуває естетичне виховання. Його мета – формувати здатність сприймати й перетворювати дійсність за законами краси. Тому заклад дошкільної освіти та початкова школа з перших років навчання мають максимально використовувати можливості кожної змістової лінії для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей.

Основним видом мистецтва, який засвоюється дітьми протягом усього періоду навчання, є література. Завданнями початкового курсу літератури, які реалізуються на заняттях художньої літератури та літературного читання в закладах дошкільної освіти та початковій школі, є виховання потреби в читанні,

зміцнення інтересу до художнього слова, вироблення високих естетичних смаків у дітей, формування першооснов читацької культури, емоційно-ціннісного ставлення до змісту прочитаного, формування особистості дитини засобами художнього слова тощо.

Отже, проблема естетичного виховання дітей засобами художньої літератури належить до категорії актуальних, тих, які потребують вирішення.

Проблема естетичного виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку знайшла відображення в дослідженнях педагогів, психологів, методистів. У працях учених підкреслюється, що слово є вагомим засобом естетичного розвитку дитячої особистості, формування її мовленнєвої та естетичної культури. На важливість літературної творчості дітей вказували Л. Виготський, С. Русова, В. Сухомлинський та ін. Письменники О. Іваненко, Дж. Родарі, К. Чуковський вивчали дитячу творчість і дали методичні поради щодо її організації.

Психологічні аспекти вивчення літератури в контексті естетичного виховання знайшли відображення в працях Л. Айдарової, М. Бахтіна, А. Ковальова, О. Нікіфорової, О. Потебні, Г. Цукерман та ін. Окремі питання педагогічної проблеми естетичного виховання дітей засобами мистецтва слова вивчали Н. Гавриш, Д. Д жола, С. Жупанин, А. Капська, Л. Коваль, М. Лещенко, Н. Миропольська, Л. Руденко, Г. Тарасенко, А. Щербо. Дослідження Л. Айдарової, Н. Волошиної, І. Гудзик, О. Джежелей, Д. Ельконіна, Л. Занкова, Л. Іванової, О. Савченко та ін. свідчать про значні потенційні можливості дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку в засвоєнні знань. Таким чином, раннє введення літературознавчих понять, як зазначають науковці, не тільки буде доступним розумінню дітей, не тільки не ввійде в протиріччя з емоційною природою сприймання ними літературного твору, а поглибить це сприймання.

Формулювання цілей статті. У психолого-педагогічних працях детально описана структура, ефективні форми та прийоми естетичного виховання. Проте недостатньо дослідженими є методи та прийоми, якими досягається естетичне виховання дітей на заняттях художньої літератури та літературного читання в закладах дошкільної освіти та початковій школі. Для літературознавства проблема полягає в тому, щоб загальноестетичні підходи до літератури відігравали методологічну роль, сприяли поглибленому проникненню в естетичну сутність художнього тексту, розробці теоретико-літературознавчого апарату, за допомогою якого можна було б глибше розкрити специфіку мистецтва слова.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті визначено основну мету освіти, спрямованої на всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвитку художньо-творчих здібностей [11]. Тому надзвичайно актуальними сьогодні є питання розвитку естетичної культури підростаючого покоління й естетичного виховання як засобу формування духовного світу дитини.

Старші дошкільники та молодші школярі відзначаються великою пластичністю нервової системи, надзвичайною чутливістю до навколишньої дійсності, мистецтва, а це створює благодатний ґрунт для їх естетичного розвитку й виховання. В освітній програмі «Дитина» зазначено: «У процесі сприймання художніх творів, творів музичного та образотворчого мистецтва діти здатні обрати те, що їм більше подобається (твір, персонаж, образ), обґрунтовувати вибір за допомогою елементів естетичної оцінки. Вони емоційно відгукуються на ті твори мистецтва, в яких передано зрозумілі їм почуття і стосунки, різні емоційні стани людей, тварин, боротьба добра зі злом» [2, с.147-148].

Однією із ключових компетентностей Нової української школи є загальнокультурна грамотність: здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття засобами мистецтва [12]. Таким чином, особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає прилучення молодшої людини до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку людини. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання й естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

На розвиток естетичної культури підростаючого покоління націлює й Концепція художньо-естетичного виховання [7], яка передбачає посилення й удосконалення естетичного виховання дітей; необхідність розвивати в них почуття прекрасного, формувати здорові художні смаки, уміння правильно розуміти й цінувати витвори мистецтва, красу і багатство рідної природи.

Викликані мистецтвом естетичні почуття мають надзвичайно цілющу перетворювальну силу, бо вони виникають не примусово, а в результаті вільної творчої фантазії, узагальнення й злиття всіх людських почуттів; тільки на основі емоційно-пізнавальної активності можуть формуватися правильні оцінки дійсності, виробляються моральні принципи, що становлять внутрішню красу дитини, високий рівень духовності. Розвиток емоційної сфери – складний процес, бо діти дошкільного та молодшого шкільного віку ще важко усвідомлюють свої переживання, розуміють своє власне Я.

Літературна освіта на заняттях з художньої літератури та літературного читання в контексті вимог естетичного виховання старших дошкільників та молодших школярів розглядається дослідниками

(О. Джежелей, Л. Іванова, Н. Миропольська, Л. Руденко, О. Науменко, З. Романовська та ін.) як робота на кількох складових рівнях [4; 16]. Відповідно до програмних вимог діти знайомляться на пропедевтичному рівні з відібраними літературознавчими поняттями, тобто, певним колом наукових знань – інформаційна (змістовна) складова. У процесі аналізу творів вони практично закріплюють отриману наукову інформацію, оперують літературознавчими термінами, або їх «замінниками» – практична складова.

Поряд з умінням аналізувати, визначати особливості художніх творів, роль мовних засобів виразності в тексті, на думку дослідників, важливою ланкою літературно-естетичної освіти дітей є емоційно-оцінна складова. Оцінка дитиною твору свідчить про те, в якій мірі вона навчилася користуватися набутими знаннями, як збагатилось її мовлення, розширився спектр емоційних станів та почуттів. Діти вчать пояснювати свою точку зору, описують ставлення до прочитаного, свої думки і настрої, аналізують засоби, якими автор твору зумів досягти певної читацької реакції. Таким чином, у процесі роботи розвивається не лише інтелект, а й формується почуття художнього слова, разом з яким зростає естетична реакція дітей на текст як мистецький твір.

Більшість дослідників вказують на таку важливу складову діяльності дітей під час вивчення художньої літератури, як виконання творчих завдань, мету яких вперше афористично висловила М. Рибнікова: «...від маленького письменника до великого читача» [15, 256]. Тому необхідно організовувати колективне та індивідуальне складання казок, оповідань, віршів, загадок, лічилок тощо (за поданими початками, рядками, опорними словами, малюнками, власними спостереженнями тощо), що не лише стимулює розвиток фантазії дитини, а й дозволяє реалізувати її літературну освіту, адже кожен вид творчої роботи передбачає усвідомлення його основних жанрових особливостей, особливостей його поетичної мови. Поряд зі складанням художніх текстів діти вчать користуватись образними мовними висловами в спілкуванні, наприклад, отримують завдання намалювати портрет головного героя словами, описати пейзаж, використовуючи авторські мовні засоби, розповісти, що уявляєш, читаючи вірш тощо.

Так, наприклад, під час вивчення особливостей віршів, можна запропонувати такі творчі завдання:

- 1) добрати рими (дівчата – качата, хлоп'ята, малята);
- 2) додати пропущене слово, або рядок у текст;
- 3) гра «вірш розсипався»: а) зберіть слова, б) зберіть рядки;
- 4) продовжити вірш, наприклад:

Все на світі схоже.

Човник в морі – на галюші.

Сонечко на хліб пахучий.

Місяць – на ріжок співучий.

- 5) виділити в тексті слухові та зорові образи (гра «Що я чую, що я бачу?») тощо.

Творчі завдання також можна використовувати під час вивчення малих фольклорних жанрів. Наприклад, дітям можна пропонувати скласти власні загадки з використанням порівнянь: Гарний, як *веселка*. Легкий, як *п'р'їнка*. Літає, як *пушинка (метелик)*; скласти власні скороговки, використовуючи подані рими:

Маленька Маринка, Бігла Іринка –

Біленька хустинка. Згубила хустинку.

Або продовжити лічилки за початком:

П'ять котиків сиділи,

З миски кашу швидко з'їли.

- Раз, два, три, чотири, п'ять,

Ти виходь скоріш гулять.

Є у качки п'ять малят -

П'ять жовтеньких каченят.

Раз, два, три, чотири, п'ять,

Я їду їх всіх шукать.

Робота з художнім словом має надзвичайно важливе значення під час аналізу твору з дітьми, адже від рівня підготовленості людини до сприйняття слова залежить вплив цього виду мистецтва: емоційний, пізнавальний, інформативний, аналітичний, виховний і перетворюючий.

Кожна мова володіє «внутрішньою формою», яка увібрала риси індивідуального національного життя. Особливого значення ця проблема набула в дослідженнях видатного українського вченого-філолога О. Потебні [14]. За його визначенням, образний зміст слова розкривається в художньому творі й особливо яскраво в поетичному, де образне значення слова (його внутрішній зміст) набуває гнучкості, варіативності, починає жити особливим життям, поєднуючи старі й нові уявлення, наповнюючи їх новим смислом і цим створюючи новий образ. За вченням О. Потебні, слово є реальною практичною свідомістю, засобом пізнання й перетворення життя, при чому засобом не тільки висловлювати вже готову думку, скільки відкривати нову, невідому.

Вирішення питання про створення системи естетичного виховання в дошкільному закладі та школі неможливе без глибокого розуміння закономірностей естетичного впливу мови. Тільки враховуючи ці

закономірності, можна навчити людину аналізувати художні твори, висловлювати свої судження, розмовляти яскраво, образно, змістовно, цікаво.

Узагалі фонетичний лад слова, словосполучення, фрази й тексту, поєднання в них звуків є естетичною цінністю. В естетиці існує погляд, що краса виражається в кольорі, симетрії, пропорції, гармонії. І саме гармонія й пропорція в сполучуваності й розміщенні звуків у процесі мовлення є тими основними моментами, які забезпечують його милозвучність. Дійсно, слово може викликати естетичний ефект завдяки своїм акустичним властивостям. Це явище помітили і використали в творах відомі поети: Т. Шевченко, Леся Українка, Олександр Олесь, А. Малишко, П. Тичина та ін.

Отже, мовленнєва діяльність має не лише відповідати законам естетики, а й бути джерелом естетичних почуттів людини.

Природно, що в дошкільному закладі та початковій школі можливий розвиток лише первісних уявлень про образний склад слова, розуміння його естетичних особливостей. Для цього під час навчання та в позанавчальний час доречно проводити бесіди, міні-концерти, творчі години, присвячені вживанню слова. Естетичного сприйняття слова – це важливий процес, який зумовлює, перш за все, духовне збагачення особистості. Для кожного віку існують свої особливості реагування на художнє слово. Так, діти старшого дошкільного та молодшого шкільного віку в більшості своїй реагують на художній образ позитивно, сприймають його на предметному рівні, недостатньо заглиблюються в образний зміст твору, оскільки в усіх видах мистецтва оцінюють тільки окремі образотворчі засоби, не відчують їх виразних можливостей, активного впливу на образ.

Посилення лінії літературознавчої пропедевтики та умінь аналізувати художній твір має на меті, через спеціальну систему прийомів навчати учнів сприймати художній твір як мистецтво, збагачувати їхній емоційно-естетичний досвід, привертаючи увагу до краси словесного мистецтва. Пізнаючи світ через мову, завдяки зануренню в зміст нових слів, їх переживанню і відчуттю, знайомлячись з творами літературного мистецтва, діти набувають багатозмістовних вражень, що впливає на їхню почуттєву сферу, естетичні уподобання, смаки, потреби, розвиває їх та формує естетичне ставлення до навколишнього.

Висновки. Проблема естетичного виховання дошкільників і молодших школярів залишається в центрі уваги науковців та методистів. Загальноприйнятим є положення, що література як мистецтво слова відіграє важливу роль в естетичному розвитку учнів. Тому головними завданнями занять художньої літератури та літературного читання в закладах дошкільної освіти та початковій школі є виховання в дітей інтересу до художньої літератури як засобу пізнання життя, джерела роздумів, духовного розвитку, формування в них високих моральних якостей, естетичної культури, національної самосвідомості. Разом з тим, необхідно подавати на пропедевтичному рівні літературні знання, що сприятиме більш глибокому усвідомленню літератури як виду мистецтва, естетичному розвитку дітей.

Одне з нелегких завдань педагога на сучасному етапі розвитку суспільства – прищеплювати дітям і постійно підтримувати в них бажання спілкуватися з літературою. Вміло організована робота з текстом включає дитину в творчу працю, що стимулює читацькі інтереси. Важливо проводити роботу так, щоб художній твір сприймався розумом і почуттями. Методично правильна робота над текстом сприяє проникненню в його «серцевину», дозволяє насолоджуватись майстерністю письменника, сприймати твір як мистецтво слова. Дитина має уявити живі картини, усвідомити особливості героїв, змальованих автором, збагнути головну ідею, висвітлену в творі. Завдяки словам й уяві, що їх відтворить, вибудовуються образи, а вже ці образи викликають емоційну реакцію дитини, народжують співпереживання героям і автору, звідси виникає розуміння тексту й усвідомлення свого ставлення до прочитаного.

Таким чином, сприймання і розуміння художнього твору молодшими школярами є результатом багатопланового, внутрішнього процесу, в якому по-особливому проявляється співвідношення засвоєння знань і розвитку.

Література

1. Волошина Н. Й. Концепція літературної освіти / Н. Й. Волошина, Є. А. Пасічник, Н. Ф. Скрипченко, П. П. Хропко // Початкова школа. – 1994. – №3. – С. 48-56.
2. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, Н. І. Богданець-Білокаленко [та ін.] ; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.
3. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: [підручник] / за ред. А. М. Богущ. Друге видання, доповнене. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 704 с.
4. Іванова Л. Літературознавча компетентність молодших школярів / Л. Іванова // Початкова освіта. – 2005. – Жовтень (38). – С. 2-13.
5. Комарівська Н. Комплексне використання мистецтв як умова естетичного розвитку молодших школярів на уроках літературного читання / Н. Комарівська // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : Збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – Вип. 4. – С. 274-277.

6. Комарівська Н. Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами фольклору / Н. Комарівська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – Вип. 46. – Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2016. – С. 30-33.
7. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 10. – С. 3-32.
8. Кудина Г. Н., Новлянская З. Н. Литература как предмет эстетического цикла / Г. Н. Кудина, З. Н. Новлянская. – М. : Центр альтернативной педагогики искусства, 1990. – 304 с.
9. Лапшина І.М. Біографія письменника як джерело розуміння змісту твору. Формування вміння інтерпретувати літературний текст на основі інформації про життя автора / І.М. Лапшина // Учитель початкової школи : Науково-методичний журнал. – 2015. – № 5. – С. 3-5.
10. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика / Н.Є.Миропольська. – К. : Парламентське видавництво, 2002. – 204 с.
11. Національна доктрина розвитку освіти // Законодавчі акти України з питань освіти. – К., 2004. – С. 279-294.
12. Нова українська школа: poradnik dla vchytelya / Під заг. ред. Бібік Н.М.- К.:«Видавничий дім «Плеяди», 2017.-206 с.
13. Пахальчук Н. Естетичний досвід молодшого школяра : дефінітивна характеристика / Н. Пахальчук // Наукові записки : наук.-практ. конф. викладачів і студ., 12 квіт. 2005 р. – Вінниця, 2005. – Вип. 3. – С. 46–48.
14. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник / О. Потебня. – Київ: Мистецтво, 1985. – 301 с.
15. Рыбникова М. А. Очерки по методике литературного чтения : пособ. для учителя / М. А. Рыбникова. – 4-е изд., испр. – М. : Просвещение, 1985. – 288 с.
16. Руденко Л.А. Естетичне виховання учнів засобами слова / Л.А.Руденко // Початкова школа.– 1996.– №3.– С. 25-28.
17. Савченко О.Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти / О.Я. Савченко // Дошкільне виховання. – 2000. – № 11. – С. 4-5.

References

1. Voloshyna N.Y. Kontseptsiya literaturnoyi osvity / N.Y. Voloshyna, Ye.A. Pasichnyk, N.F. Skrypchenko, P.P. Khropko // Pochatkova shkola. – 1994. – #3. – S.48-56.
2. Dytna : Osvitnya prohrama dlya ditey vid dvokh do semy rokiv / nauk. ker. proektu V.O. Ohnev'yuk ; avt. kol.: H.V. Byelyen'ka, O.L. Bohinich, N.I. Bohdanets'-Biloskalenko [ta in.] ; Min. osv. i nauky Ukrayiny, Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. – K. : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 2016. – 304 s.
3. Doshkil'na linhvodyaktyka : Teoriya i metodyka navchannya ditey ridnoyi movy v doshkil'nykh navchal'nykh zakladakh: [pidruchnyk] / za red. A. M. Bohush. Druhe vydannya, dopovnene. – K.: Vydavnychyy Dim «Slovo», 2011. – 704 s.
4. Ivanova L. Literaturoznachna kompetentnist' molodshykh shkolyariv / L. Ivanova // Pochatkova osvita. – 2005. – Zhovten' (38). – S. 2-13.
5. Komarivsjka N. Kompleksne vykorystannja mystectv jak umova estetychnogho rozvytku molodshykh shkoljariv na urokakh literaturnogho chytannja / N. Komarivsjka // Aktualni problemy doshkil'noji ta pochatkovoji osvity v konteksti jevropejs'kykh osvitnikh strategij : Zbirnyk materialiv nauko-vo-praktychnoji konferenciji. – Vinnycja : TOV «Nilan LTD», 2015. – Vyp. 4. – S. 274-277.
6. Komarivsjka N. Rozvytok tvorchogho potencijalu ditej doshkil'nogho ta molodshogho shkil'nogho viku zasobamy foljkloru / N. Komarivsjka // Suchasni informacijni tekhnologiji ta innovacijni metodyky navchannya u pidghotovci fakhivciv: metodologija, teorija, dosvid, problemy. – Vyp. 46. – Kyjiv – Vinnycja : DOV «Vinnycja», 2016. – S. 30-33.
7. Koncepcija xudozhn'o-estetychnogo vy`xovannya uchniv u zagal'noosvitnix navchal'ny`x zakladaх // Informacijny`j zbirny`k Ministerstva osvity` i nauky` Ukrayiny`. – 2004. – # 10. – S. 3-32.
8. Kudina G. N., Novlyanskaya Z. N. Literatura kak predmet esteticheskogo cikla / G. N. Kudina, Z. N. Novlyanskaya. – M. : Centr al'ternativnoj pedagogiki iskusstva, 1990. – 304 s.
9. Lapshyna I.M. Bioghracija pysjmennyka jak dzherelo rozuminnja zmistu tvor. Formuvannja vminnja interpretuvaty literaturnyj tekst na osnovi informaciji pro zhyttja avtora / I.M. Lapshyna // Uchytelj pochatkovoji shkoly : Naukovo-metodychnyj zhurnal. – 2015. – # 5. – S. 3-5.
10. Myropol's'ka N. Ye. Mystetstvo slova v strukturi khudozhn'oyi kul'tury uchnya : teoriya i praktyka / N.Ye.Myropol's'ka. – K. : Parlament's'ke vydavnytstvo, 2002. – 204 s.
11. Natsional'na doktryna rozvytku osvity // Zakonodavchi akty Ukrayiny z pytan' osvity. – K., 2004. – S. 279-294.
12. Nova ukrayins'ka shkola : poradnyk dlya vchytelya / Pid zah. red. Bibik N. M. – K. : TOV «Vydavnychyy dim «Pleyady», 2017. – 206 s.
13. Pakhaljchuk N. Estetychnyj dosvid molodshogho shkoljara : definityvna kharakterystyka / N. Pakhaljchuk // Naukovi zapysky : nauk.-prakt. konf. vykladachiv i stud., 12 kvit. 2005 r. – Vinnycja, 2005. – Vyp. 3. – S. 46–48.
14. Потебня О. Естетика і поетика слова : збірник / О. Потебня. – Київ: Мистецтво, 1985. – 301 с.
15. Rybnikova M. A. Ocherki po metodike literaturnogo chteniya : posob. dlya uchitelya / M. A. Rybnikova. – 4-e izd., ispr. – M. : Prosveshchenie, 1985. – 288 s.
16. Rudenko L.A. Estetychne vykhovannya uchniv zasobamy slova / L.A.Rudenko // Pochatkova shkola.–1996.– #3.– S.25-28.
17. Savchenko O.Ya. Nastupnist' i perspektiva v roboti dvokh pershykh lanok osvity / O.Ya. Savchenko // Doshkil'ne vykhovannya. – 2000. – # 11. – S. 4-5.